

Jože Krašovec

Prepisovanje ali prevajanje lastnih imen v prevodih Svetega pisma

Že prvi prevajalci Svetega pisma so bili prepričani, da je treba domala za vse jezikovne prvine izvirnika najti ustrezen izraz v ciljnem jeziku. Znane izjeme so bila lastna imena in hebrejska občna imena, za katere niso mogli najti ustreznih prevodnih rešitev (*amen, ephod, gehenna, hallelujah, mana, pesah, sabat* itn.). Prevajalci Svetega pisma so se od začetka odločali, da transliterirajo skoraj vsa lastna imena; le tu in tam so jih prevedli skladno z njihovim etimoloških pomenom ali kulturnimi dejavniki. Iz posebnih razlogov so hebrejsko ime za Boga, *yhwh (Jahve)*, nadomestili s splošno oznako GOSPOD. Metoda zgodnjih prevajalcev je postala nepisan zakon za poznejše prevajalce Svetega pisma.

Toda praksa transliteriranja namesto prevajanja lastnih imen v zgodnjih in poznejših prevodih Svetega pisma se ni dosledno izvajala. Določeno ime je včasih v eni prevodni enoti transliterirano, v drugi prevedeno brez upoštevanja kakega pravila ali sistema. Oblike svetopisemskih imen v različnih prevodih skozi zgodovino bolj ali manj zrcalijo osebne razloge prevajalcev za pisanje lastnih imen ali njihovo odvisnost od prejšnjih prevodov.

Svetopisemska lastna imena so transliterirana po ustreznih pravilih ciljnih jezikov in kulturnih izročil. Na splošno velja, da je večina prevajanja fonetična, odvisno od prevajalčevega poznavanja izvirnega jezika in njegove uporabe osnovnega besedila (*Vorlage*). Prevajalci prevajalskih večšin niso uporabljali dosledno v smislu modernih znanstvenih pravil za prevajanje. Razlike med zgradbo izvirnega jezika in različnimi oblikami imen v izvirniku ali v prejšnjih prevodih razložijo, zakaj so oblike svetopisemskih imen dosledno zapisane le v primerih, ko določena črka abecede ne dopušča več kot eno možnost: v primerih, ko je možnosti več, se prevodne oblike lahko menjavajo. Precej imen ima različne oblike iste transliteracije.¹

¹ V zvezi z bibliografijo gl. zlasti H. Thackeray, *A Grammar of the Old Testament in Greek*, Cambridge University Press, Cambridge 1909; ponatis G. Olms, Hildesheim et

Ta predstavitev obravnava nekaj znanih nazivov, določitev in imen, zapisanih v prepisnih in prevodnih oblikah: tetragram *yhwh* (*Jahve*), ki pomeni osebno ime Boga Izraela; imeni ali označbi podzemlja *Abaddon* (Job 26,6; 28,22; 31,12; Ps 88,12; Prg 15,11; 27,20; Raz 9,11) in *Šeol* (1 Mz 37,35; Ps 6,5; Job 26,6; Prg 15,11; 27,20 itn.); označbi za velikane *Nefilim* (1 Mz 6:4; 4 Mz 13:33) in *Refaim* (1 Mz 14:5 itn.); imeni ali označbi pošastnih bitij *Behemot* (Job 40,15) in *Leviatan* (Iz 27,1; Ps 74,14; 104,26; Job 3,8; 40,25); simbolna imena Ozejevih otrok v Oz 1: *Jezreel* (Oz 1,4), (*Lo-*) *Ruhama* (Oz 1,6) in (*Lo-*) *Ami* (Oz 1,9); ime drugega Izaijevega sina *Maher-šalal-haš-baz* (Iz 8,1.3), ki ima presenetljiv simboličen pomen v kontekstu Izaijeve napovedi uničenja Damaska in Samarije; imeni ljudstev *Filistejci* (1 Mz 10,14; 2 Mz 13,17 itn.) in *Gojim* (1 Mz 14,1.9); deželi *Aram Naharajim* (1 Mz 24,10) in *Padan Aram* (1 Mz 25,20); toponima *More* (1 Mz 12,6; 5 Mz 11,30; Sod 7,1) in *Morija* (1 Mz 22,2; 2 Krn 3,1); votlina *Mahpela* (1 Mz 23,9.17.19; 25,9; 49:30; 50,13); dolina *Šefela* (5 Mz 1,7; Joz 9,1; 10,40; 11,2.16; 12,8; 15,33; Sod 1,9 itn.). Poleg teh primerov alternativne prakse v zapisovanju imen velja posvetiti pozornost načinu transliteracije gore *Harmagedon* (Raz 16,16), ki je omenjena kot prizorišče poslednje Božje sodbe

1. Nadomestila za osebno Božje ime *yhwh* (*Jahve*) ali prepis imena

V hebrejskem Svetem pismu specifično osebno Božje ime sestavlja zveza štirih soglasnikov, tetragram *yhwh*, najdemo ga na 6007 mestih. Skoraj gotovo je, da so ime na začetku izgovarjali kot *Jahve*. Že v zgodnjem obdobju judovstva se je zgodilo, da se je tetragram *yhwh* zdel preveč sveto ime, da bi ga smeli izgovarjati. V sinagogah so v tem simbolnem imenu že zgodaj začeli brati besedo *ʾādōnāy* 'Gospod'. Ko so masoreti k soglasnikom hebrejskega besedila dodali samoglasniška znamenja, so pod tetragram *yhwh* napisali samoglasnike, ki nakazujejo, da je namesto tega treba brati hebrejsko besedo *ʾādōnāy* 'Gospod' ali *ʾēlōhīm* 'Bog'.

Pregled prevodov Svetega pisma skozi vso zgodovino kaže, da je prevajalce v iskanju primerne rešitve za tetragram *yhwh* po eni strani

al. 1987; G. Lisowsky, *Die Transkription der hebräischen Eigennamen des Pentateuch in der Septuaginta* (disertacija), Basel 1940; M. Harl et al., *La Bible d'Alexandrie: LXX*, Cerf, Paris 1986; B. Zadok, *The Pre-Hellenistic-Israelite Anthroponomy and Prosopography*, OLA 28, Peeters, Leuven 1988; J. W. Wevers, *Notes on the Greek Text of Genesis - Deuteronomy*, SBLSCSt 35, 30, 44, 46, 39, Scholars Press, Atlanta, Ga. 1993-1998; M. M. Jibachian, *Les techniques de traduction dans la Genèse en Arménien classique*, Lisbonne 1998; E. Tov, *The Greek and Hebrew Bible: Collected Essays on the Septuagint*, VTS 57, E. J. Brill, Leiden / Boston / Köln 1999; T. Ilan, *Lexicon of Jewish Names in Late Antiquity. Part I: Palestine 330 BCE-200CE*, TSAJ 91, Mohr Siebeck, Tübingen 2002.

zavezovalo judovsko izročilo posebnega spoštovanja do tega Božjega imena, po drugi strani pa so morali preseči omejene izrazne možnosti, ko se *yhwh* pojavlja v besednih zvezah, ki so sestavljene iz več Božjih imen, včasih pa podaljšane še s kakšnim nazivom. Podobno velja za nenavadna imena, ki imajo simbolni pomen v razmerju do ustvarjenih reči; tudi takšna imena so postavljala prevajalce pred dilemo, ali naj jih navajajo v prepisu ali v prevodu. Prevajalci LXX so za Božje ime uvedli besedo *Kýrios* 'Gospod', prevajalci starolatinskih prevodov (VL) in Vulgate pa latinsko besedo *Dominus* 'Gospod'. V poznem srednjem veku so začeli uporabljati obliko *Jehova*, ki je kombinacija soglasnikov Božjega imena in samoglasnikov, ki so jih masoreti dodali kot nadomestilo za Adonaj.

Judovska praksa, da se izogonejo izgovorjavi tetragrama *yhwh*, in metoda prevajalcev v grščino in latinščino sta močno vplivali na odločitev poznejših krščanskih prevajalcev Svetega pisma. Ime *Jahve* so sicer v vseh stoletjih veliko uporabljali v verski in teološki literaturi, toda prevajalci Svetega pisma so ga navadno nadomeščali z besedo *Gospod*, v kombinaciji z drugimi Božjimi imeni in nazivi pa tudi z besedo *Bog*, zelo pogosto zapisano v kapitelkah *GOSPOD/BOG*. To velja za večino renesančnih in sodobnih standardnih prevodov. Toliko bolj presenečajo nekateri prevodi, ki Božje ime posredujejo v različnih oblikah prepisa: *Jehovah* (ASV, DBY), *Jehova* (ELO), *Yahvé* (FBJ), *Jehová* (R60), *Jehovah* (RVA), *Éternel* (DRB), *Eterno* (LND).

2. Nadomestila ali transliteracija v sestavljenih zvezah Božjih imen in nazivov

Hebrejsko Sveto pismo vsebuje nekaj besednih zvez, ki jih sestavljajo dvojna imena ali nazivi Boga, včasih podaljšana še s kakšnim nazivom. Ustaljena praksa nadomeščanja tetragrama *yhwh* z besedo *Gospod* ali *Bog* in druge okoliščine prevajalce silijo, da v takšnih sestavljenih besednih zvezah iščejo rešitve, ki bolj ali manj spreminjajo črko izvirnika.

Prvi primer, ki ga velja omeniti, je besedna zveza *'ădōnāy yhwh šəbā'ōt* (Iz 3,15; 10,23.24; 22,12 itn.). Beseda *'ădōnāy* je najbolj normalna hebrejska oznaka za Gospoda, tetragram *yhwh* se večinoma nadomešča z besedo *GOSPOD/Gospod*, besedo v množini *šəbā'ōt* po večini prevajajo z besedo 'vojske', včasih pa jo navajajo v prepisu. Način prevajanja celotne besedne zveze in pravopisna oblika jasno kažeta stopnjo izvirnosti oziroma odvisnosti med prevodi: *yā' ʿēlōhīm šəbā'ōt* 'GOSPOD Bog nad vojskami' (TgIz); *Kýros sabaoth* (LXX); *Kýrios ho Theòs tòn dinámeòn* (MGK); *Dominus Deus exercituum* (Vulg); *Lord, euen the Lord of hoasts* (Iz 3,15), *the Lord God of hostes* (Iz 10,24), *the*

Lord God of hosts (Iz 22,12) (GNV); *the Lord GOD of hosts* (KJV, NKJ, RSV, NRS); *the Lord, Jehovah of hosts* (ASV, DBY); *the Lord Yahweh Sabaoth* (NJB); *the Lord, the LORD Almighty* (NIB, NIV, NLT); *der Herr HERR Zebaoth* (LUB); *Gott, der Herr der Heere* (EIN); *le Seigneur, l'Éternel des armées* (DRB, LSG, NEG), *le Seigneur, le Dieu de l'univers* (BFC), *Yahvé Sabaot* (FBJ); *le Seigneur Yahvé Sabaot* (FBJ), *le Seigneur DIEU, le tout-puissant* (TOB); *il Signore, il Signor degli eserciti* (DIO), *il Signore, l'Eterno degli eserciti* (LND); *il Signore, il SIGNORE degli eserciti* (NRV), *el Señor, Jehová de los ejércitos* (R60); *el Señor Jehovah de los Ejércitos* (RVA); *el Señor, DIOS de los ejércitos* (LBA); *o Senhor DEUS dos Exércitos* (ACF, BRP); *o SENHOR, o Deus dos Exércitos* (ARC); *o Senhor, o SENHOR dos Exércitos* (ARA); *Pán, Hospodin zástup'* (BKR); *Pan, Bóg Zastêpów* (BTP); *Herra, Herra Sebaot* (FIN); *Uram, Seregeknek Ura* (HUN) itn. Nekatere izmed teh prevodnih rešitev so sprejeli v poznejših prevodih. DAL je od LUB prevzel kombinacijo prevoda in transliteracije: *Gospud GOSPUD Zebaoth*; poznejši slovenski prevodi imajo vse besede prevedene: *Gospód Bóg vojsknh trúm* (JAP), *Gospod Bog vojskinih trum* (WOL), *Gospod, Bog nad vojskami* (SSP).

Druga vrsta sestavljenih Božjih imen sta besedni zvezi: *'el 'ēlōhē yīsrā'ēl* (Gen 33:20) in *hā'ādōn yhw' 'ēlōhē yīsrā'ēl* (2 Mz 34,23). V 1 Mz 33,20 se izraz pojavlja na koncu pripovedi o Abrahamovem potovanju v Sihem. Tam je »za sto cekinov kupil kos polja in si tam razpel šotor. Tam je postavil tudi oltar in ga imenoval El, Izraelov Bog (*wayyiqrā' lô 'ēl 'ēlōhē yīsrā'ēl*).« Kot ime izraz lahko razlagamo kot 'El je Izraelov Bog' ali 'El, Izraelov Bog'. TgO se izogne poimenovanju oltarja in stavek prevaja: »Tam je postavil oltar in je na njem molil pred Bogom, Izraelovim Bogom.« Drugi targumi imajo podobno parafrazo, s katero pozornost skrenejo na Abrahamovo molitev pred Bogom, Izraelovim Bogom. Tudi TgN delno spreminja sestavljeno Božje ime: *yyy 'lh' dyśr'l* 'Jahve, Izraelov Bog'. LXX se izogne poimenovanju oltarja po Bogu s tem, ko prevajalec ne upošteva zaimka *lô* in izpusti eno od dveh imen za Boga. Grški prevod se glasi *kai epekalésato tòn Theòn Israél* 'in klical je Izraelovega Boga'. Vulgata ima prevod: *Et erecto ibi altari invocabit super illud Fortissimum Deum Israel*. Med renesančnimi prevodi GNV in LUB sledita Vulgati. GNV Božje ime, po katerem je bil imenovan oltar, takole prevaja: ... *and called it, The mightie God of Israel*; LUB ima: ... *und rieff an den Namen des starcken Gottes Israel*. DAL sledi prevodu LUB: ... *inu je klizal na ime tiga mozhniga Israeloviga Boga*. BKR ima prevod: *Buh silný, Buh Israelský*. Očitno je, da so na LUB vplivala druga mesta, ki imajo besedno zvezo: »klical je GOSPODOVO ime« (1 Mz 4,26; 12,8; 13,4; 21,33; 26,25). Večina renesančnih in poznejših prevodov transliterira

celotno sestavljeno ime: *Elelohe-Israel* (KJV); *Elelohe-israel* (RSV); *El Elohe Israel* (NIV) itn. Nekateri transliterirajo samo prvo besedo za Boga: *El, the God of Israel* (BBE, NAB); *El, Dieu d'Israël* (FBJ, TOB); *El, Izraelov Bog* (SSP) itn. Tisti, ki ime prevajajo v celoti in ustrezno, imajo obliko: *Gott, der Gott Israels* (ELO, ELB, EIN); *Deus, o Deus de Israel* (ACF, BRP, ARC, ARA); *Boga, Boga Izraela* (BTP) itn. Prevod BUR ima obliko: *Gottheit Gott Jisraels*.

Prevodi besedne zveze *hā'ādōn yhwh 'ēlōhē yiśrā'el* (2 Mz 34,23) razodevajo več različic: *ribbōn 'ālmā' yēyā 'ēlāhā yiśrā'el* 'Gospoda vesoljstva, Gospod Bog Izraela' (TgO; prim. TgPsJ); TgN ima na sredini dodan tetragram; *Kýrios toû Theoû Israēl* (LXX); *Kýrios, Kýrios toû Theoû toû Israēl* (MGK); *Dominus Dei Israhel* (Vulg); *the Lord Iehouah God of Israel* (GNV); *the Lord GOD, the God of Israel* (KJV); *the Lord Jehovah, the God of Israel* (DBY, ASV); *the LORD God, the God of Israel* (RSV, NRS); *the Sovereign LORD, the God of Israel* (NIV, NIB, NLT, TNK); *Lord Yahweh, God of Israel* (NJB); *der Herrscher, der HERR und Gott Israels* (LUB, LUO); *der Herrscher, der HERR, der Gott Israels* (LUT, SCH); *der Herr, der Gott Israels* (EIN); *der Herr HERR, der Gott Israels* (ELB); *le Seigneur, l'Éternel, (le) Dieu d'Israël* (DRB, LSG, NEG); *le Seigneur Yahvé, Dieu d'Israël* (FBJ); *le Maître, le SEIGNEUR, Dieu d'Israël* (TOB); *Il Signore, l'Eterno Signore Iddio d'Israel* (DIO); *il Signore, l'Eterno, il DIO d'Israele* (LND); *il Signore, DIO, che è il Dio d'Israele* (NRV); *il Signore, Dio d'Israele* (IEP); *el Señoreador Jehová, Dios de Israel* (SRV); *el Jehová el Señor, Dios de Israel* (R60); *el Jehová, el Señor, Dios de Israel* (R95), *el DIOS; el Señor, Dios de Israel* (LBA); *o Senhor DEUS, o Deus de Israel* (ACF, BRP); *o Senhor JEOVÁ, Deus de Israel* (ARC); *Panovník Hospodin, Boh Izraelský* (BKR); *Pan, Bog Izraela* (BTP); *GOSPUD, inu Bog Izraelski* (DAL), *vsigamogozhni Gospód Izraelski Bog* (JAP), *vsegamogočni Gospod Bog Izraelov* (WOL), *Gospod Bog, Izraelov Bog* (SSP) itn. Drugi prevodi v različne jezike sledijo temu ali onemu vzorcu.

Zanimiva je dalje besedna zveza, ki Božje ime *yhwh* povezuje v dveh različicah: *yāh yhwh* (Iz 12,2; 26,4) in *yāh yāh* (Iz 38,11). Majhna razlika v obliki je razlog za precejšnje razlike v prevajanju prve in druge različice. Oblika v Iz 12,2 in 26,4 je v prevodih dobila takšne oblike: spremenjena v eno besedo *GOSPOD* (TgIz); *Kýrios* (LXX); *Kýrios ho Theós* (MGK); *Dominus Deus* (Vulg); *Lord God* (GNV); *LORD JEHOVAH* (KJV); *Jah, Jehovah* (DBY); *Jehovah, even Jehovah* (ASV); *YAH, the LORD* (NKJ); *LORD GOD* (RSV, NRS, ESV, NLT); *the LORD, the LORD* (NIV); *Yahweh* (NJB); *Yah the LORD* (TNK); *Gott der HERR* (LUB, LUO, LUT); *Jah, Jehova* (ELO); *oh ER, ER* (BUR v 12,2); *Er, oh ER* (BUR v 26,4); *Jah, der HERR* (ELB); *der HERR, der HERR* (SCH); *Seigneur* (BLS v 12,2); *le Seig-*

neur notre Dieu (BLS v 26,4); *Jah, Jéhovah* (DRB); *l'Éternel, l'Éternel* (LSG, NEG); *Yahvé* (FBJ); *le SEIGNEUR* (TOB); *il Signore Iddio* (DIO); *l'Eterno, sì, l'Eterno* (LND); *il SIGNORE, il SIGNORE* (NRV); *JAH Jehová* (SRV, R60); *Jah, Jehová* (R95); *Jehovah* (RVA); *el SEÑOR DIOS* (LBA); o *SENHOR DEUS* (ACF, BRP); o *SENHOR Deus* (ARA); o *SENHOR JEOVÁ* (ARC); *Buh Hospodin* (BKR); *Hospodin, jen Hospodin* (CEP); *GOSPUD Bug* (DAL); *Gospód (Bog)* (JAP); *Gospod (Bog)* (WOL); *GOSPOD BOG* (SSP) itn.

Besedna zveza *yāh yāh* (Iz 38,11) je v prevodih pogosto dobila drugačne oblike: ena beseda *GOSPOD* (TgIz); *ho Theós* (LXX); *ho Kýrios, ho Kýrios* (MGK); *Dominus Dominus* (Vulg); *the Lord, euen the Lord* (GNV); *the LORD, even the LORD* (KJV); *Jah, Jah* (DBY); *Jehovah, even Jehovah* (ASV); *the LORD, even the LORD* (JPS); *YAH, The LORD* (NKJ); *the LORD* (RSV, NRS); *the LORD, the LORD* (NAS, NIV, NIB); *Yahweh* (NJB); *LORD GOD* (NLT); *Yah, Yah* (TNK); *der Herr, ja, der Herr* (LUB, LUO); *der HERR* (LUT); *Jehova, Jehova* (ELO); *Jah, Jah* (ELB); *der HERR, der HERR* (SCH); *le Seigneur mon Dieu* (BLS); *Jah, Jah* (DRB); *l'Éternel, L'Éternel* (LSG, NEG); *Yahvé* (FBJ); *le SEIGNEUR* (TOB); *il Signore, il Signore* (DIO); *l'Eterno, sì, l'Eterno* (LND); *il SIGNORE, il SIGNORE* (NRV); *á JAH, á JAH* (SRV); *a Jah, a Jah* (R95); *al SEÑOR, al SEÑOR* (LBA); *Jehova* (RVA); *ao SENHOR, o SENHOR* (ACF, BRP); *ao SENHOR* (ARC); *o SENHOR* (ARA); *Hospodin, Hospodin* (BKR, CEP); *GOSPUD, ja GOSPUD* (DAL); *Gospód Bog* (JAP); *Gospod Bog* (WOL); *GOSPOD BOG* (SSP) itn.

3. Transliteracija ali prevod imen, ki označujejo podzemlje

V hebrejščini obstajata dve imeni, ki označujeta domeno smrti. V nekaterih prevodih sta navedeni v prepisu kot lastni imeni kraja brez vrnitve, v nekaterih drugih sta prevedeni kot splošni oznaki tega območja: *'ābaddôn* in *šə'ól*. Jasno je, da je prva beseda izvedena iz glagola *'ābad* 'uničiti', toda etimologije in izvora druge besede strokovnjakom še ni uspelo zadovoljivo razložiti. Povezave obeh besed z domeno smrti potrjuje njuna raba v paralelizmu v zaporedju *Šeol // Abaddon* (Job 26,6; Prg 15,11; 27,20). V Prg 15,11 npr. beremo izjavo: »Šeol in Abaddon sta GOSPODU pred očmi, koliko bolj srca človeških otrok.« Prevodi v različne jezike jasno kažejo, kako so prevajalci razumeli pomen obeh imen in vlogo paralelizma, ki je osnovna oblika hebrejskega pesništva. V TrPrg sta obe besedi ohranjeni v transliteraciji, toda v LXX in MGK sta obe besedi prevedeni: *hādes kai apōleia* 'peklen in uničenje'; Vulgata ima prevod iste vrste: *infernus et perditio*. Skoraj vsi renesančni prevajalci so se odločili za prevod, nekateri so besedi navedli

v prepisu: *hell and destruction* (GNV, KJV); *Helle und Verderbnis* (LUB); *l'inferno, e'l luogo della perdizione* (DIO); *peklo i zatracení* (BKR); *pakal inu pogubljenje* (DAL) itn. Nekateri poznejši prevodi so dosledni glede prevoda ali prepisa obeh imen; drugi imajo eno ime v prevodu, drugo v prepisu: *Sheol and Abaddon* (ASV, RSV, NRS, NAS, TNK, ESV); *Hell and Destruction* (NKJ); *hell and destruction* (DRA, WEB, LXE, RWB); *Sheol and destruction* (DBY); *the nether-world and Destruction* (JPS); *the underworld and destruction* (BBE); *the nether world and the abyss* (NAB); *Sheol and Perdition* (NJB); *the depths of Death and Destruction* (NLT); *Death and Destruction* (NIB); *Hölle und Abgrund* (LUO); *Unterwelt und Abgrund* (LUT); *Scheol und Abgrund* (ELO, ELB); *Totenreich und Abgrund* (SCH); *Totenreich und Unterwelt* (EIN); *l'enfer et la perdition* (BLS); *le shéol et l'abîme* (DRB); *le séjour des morts et l'abime* (LSG, NEG); *le Séjour des morts et l'Abime* (TOB); *Shéol et Perdition* (FBJ); *Sceol e Abaddon* (LND); *lo Sceol e Abaddon* (LND); *il soggiorno dei morti e l'abisso* (NRV); *inferi e abisso* (IEP); *Pèkèl, inu pogublénje* (JAP); *pekèl in pogubljenje* (WOL); *podzemlje in brezno* (SSP) itn.

Ta pregled prevodnih rešitev je omejen na Prg 15,11; primerjalna predstavitev vseh mest bi seznam precej povečala, kajti številni prevodi niso dosledni v prevajanju iste besede izvirnika. Domnevamo, da sta za nedoslednost dva razloga: namerno prizadevanje za variacije ali pomanjkljivo preverjanje. Nedoslednost je običajen pojav v skupinskih prevajalskih delih. Ime *Abaddon* je deležno posebne pozornosti v Raz 9,1, ki simbolno opisuje naravo vladarja uničujočih kobilic: »Za kralja nad sabo so imele angela brezna: po hebrejsko mu je ime Abaddon, po grško pa Apolion.« Slovnčni obliki imena v hebrejščini in grščini sta različni, ker je pomen poimenovanja gore v enem in drugem jeziku različen: hebrejska oblika *'ābaddōn* je glagolski samostalnik iz osnove korena *'ābad* 'uničiti' in torej pomeni 'uničenje'; v sobesedilu posebej označuje kraj obsodbe in kazni. Grška oblika *apollyōn* pa je deležnik, ki pomeni 'uničevalec' in ima torej vlogo glose svetopisemskega pisca za opis angelove uničujoče narave. Skoraj vsi prevodi skozi vso zgodovino ime angela navajajo v prepisu tako, kot je navedeno v hebrejščini in grščini; edina izjema, ki jo je mogoče zaslediti, je italijanski prevod IEP: »Avevano come re l'angelo dell'Abisso, il cui nome in ebraico si chiama Distruzione e in greco Sterminatore.«

V knjigi Razodetja je ime angela uničevalca izrecno poudarjeno v hebrejščini in grščini, zato se na obeh omenjenih mestih zdi samoumevno, da prevajalec imena ne prevaja, temveč ga zapiše v izvorni obliki. Tu je svoboda prevajalca veliko bolj omejena kakor na mestih hebrejskega Svetega pisma, na katerih imata imeni oziroma oznaki Abaddon in Šeol bolj splošen pomen.

4. Velikani Nefilim in Refaim

V 1 Mz 6,4 pisec poroča: »Tiste dni in tudi pozneje – ko so hodili Božji sinovi k človeškim hčeram, ki so jim rodile otroke – so bili na zemlji Nefilim (*hannāpīlīm*). To so bili junaki (*haggibbōrīm*), sloveči moške iz davnine.« Aramejsko izročilo interpretacije ni enotno: TgO in TgN oba hebrejska izraza prevajata z isto besedo *gibbārāyā* (*h*) 'mogočniki, velikani, bojvniki', TgPsJ pa besedo *hannāpīlīm* povezuje z glagolom *nāpal* 'pasti' in z njim označuje angele, ki so padli z neba. Skladno z izročilom poimenovanja posameznikov, ki v Svetem pismu nimajo imena, TgPsJ v padlih angelih vidi *Šamhazaja* in *Azaela*, ki sta bila med voditelji padlih angelov (prim. 1 *Henoh* 6,3,7; 8,1; 9,6,7; 10,8,11; gl. tudi *babelonski Talmud, Joma* 67b). LXX izraz *hannāpīlīm* prevaja z besedo *gigantes*, ki se v 4 Mz 13,33 uporablja za isto oznako, v 1 Mz 6,4 pa za oznako *haggibbōrīm*. Akvila besedo *hannāpīlīm* prevaja s trpnim deležnikom *epipíptontes* 'padli', besedo *haggibbōrīm* pa s pridevnikom *dynatoi* 'mogočniki'. Simah za obe oznaki velikanskih stvaritev uporablja isti izraz *hoi bíaioi* 'nasilniki'. LXX je očitno vplivala na poznejše prevode. Vulgata prvi izraz prevaja z besedo *gigantes*, drugo z besedo *potentes*. Med poznejšimi prevodi ima večji del oba izraza v prevodu, precejšnje število pa prvi izraz navaja v prepisu.

Hebrejska množinska oblika *rāpā'im*, ki je izvedena iz glagola *rāpā'* / *rāpāh* 'zdraviti, olajšati', v hebrejskem Svetem pismu označuje dve vrsti bitij in dolino: mrtve v podzemlju; skupino ali narod velikanov ali bojvnikov; dolino Refaim. Oznaka mrtvih je izpričana v Ugaritu (Ras Šamra), Feniciji in v starozaveznih besedilih. Posebno ponazorilno mesto za ta pomen je Ps 88,11, na katerem psalmist sprašuje Boga:

Boš mar delal čudeže za mrtve (*lāmētīm*)?

bodo mar vstale sence (*'īm-rāpā'im*), da bi te slavile?

Ta prevod (prim. NRS, DBY, JPS, RSV, BBE, TNK, ELO, EIN itn.) zrcali sodobno eksegezo, ki temelji na pesniški zgradbi besedila in razvidnosti iz primerjave. Kolikšno vlogo sta pri tem imeli judovsko in krščansko izročilo? Parafraza TgPsJ sopomenki navaja v prevodu: *mētāyā* 'mrtvi' // *gūšmayyā* 'trupla.' LXX vzpostavlja paralelizem *tois nekrois* // *ē iatroi* 'mrtvim // bodo mar zdravniki'; Vulgata sledi LXX in vzporedni besedi prevaja: *mortuis* // *aut medici*. Številni poznejši prevodi imajo paralelizem iste besede: *dead* // *the dead* (GNV, KJV, NKJ, NIV, NLT, R60, R95, ACF, ARC, DAL itn.). LUB ponavlja pomen prvega izraza: *unter den Todten* // *werden die Verstorbene* (prim. LUT); nekateri drugi imajo: *the dead* // *physicians* (DRA, LXE); *des morts* // *les médecins* (BLS). Najdemo pa tudi paralelizem *the dead* // *the departed spirits* (NAU). BUR uvajata paralelizem *an den Toten* // *Gesperster*.

V Iz 26,14 (prim. v. 19) se pojavlja isti paralelizem dveh sopomenk:

Mrtvi (*mētīm*) ne bodo oživali,
sence (*rəpā'īm*) ne bodo vstale ...

Izročilo prevajanja je precej podobno: TgIz uvaja paralelizem *mētīm* 'mrtvi' // *gabārēhôn* 'njihovi mogočniki'; LXX ima spet paralelizem *nekroí* // *iatroí* (prim. LXE), toda Vulgata ima *morientes* // *gigantes* (prim. DRA). Drugi poznejši prevodi niso sledili niti LXX niti Vulgati; paralelizem v rabi je bolj ali manj isti kot v Ps 88:11. Prevod Vulgate zrcali drugi pomen besede *rəpā'īm*, izpričan v 1 Mz 14,5; 15,20; 5 Mz 2,10,20; 3,11,13; Joz 2,4; 13,12; 17,15). V 1 Mz 14,5-6 pripovedovalec poroča o ljudstvih, ki so v Palestini bivala pred Izraelom: »Štirinajsto leto so prišli Kedorlaomer in kralji, ki so bili z njim. Premagali so Rafajejce pri Ašterotu Karnajimu, Zuzejce pri Hamu, Emejce v Kirjatajmski dolini in Horejce na njihovem pogorju Seir ter prišli do El Parana na robu puščave.« Po pričevanju 5 Mz 2,11 so nekoč živeli v Moabu Emim, visoki kot Anakim: »Kakor Anakovci so tudi ti veljali za Rafajejce, Moabci pa so jih imenovali Emejce.« Po pričevanju 5 Mz 2,20 so Amonci Rafajejce imenovali Zamzumejce. Jozuetova knjiga omenja izročilo, da je Og, bašanski kralj, bil »izmed ostanka Rafajejcev, ki je prebival v Aštarotu in Edreju« (12,4; prim. 5 Mz 3,11; Joz 13,12).

Izraelsko ljudsko izročilo, ki Rafajevcem pripisuje velikansko postavost, se močno odraža v zgodnjih prevodih Svetega pisma. Aramejsko izročilo je dosledno v prevajanju izraza *rəpā'īm* z besedo *gib-bārāyyā* 'mogočniki, velikani, bojevniki' na vseh mestih. Po drugi strani LXX in Vulgata nista dosledni. V LXX najdemo v 1 Mz 14,5; Joz 12,4; 13,12 prevod *gigantes*, v 1 Mz 15,20; 5 Mz 2,11,20; 3,11,13 transliteracijo *Raphain*. Vulgata ima v 5 Mz 2,11,20; 3,11,13 prevod *gigantes*, v 1 Mz 14,5; 15,20; Joz 12,4; 13,12; 17,15 transliteracijo *Rafaim*. Podobna je nedoslednost v poznejših prevodih: v 1 Mz 14,5 ima velika večina transliteracijo izraza *rəpā'īm*. Le nekaj prevodov ima prevod: *the giants* (LXE); *die Ri(e)sen* (LUB, LUO); *i giganti* (LND); *gigantët* (ALB). V 1 Mz 15,20 imajo vsi razen LUB transliteracijo. V 5 Mz 2,11 ima velika večina transliteracijo, toda besedna zveza »so veljali za Rafajejce« je nekatere prevajalce zavedla, da so izraz prevedli z besedo 'velikani' (prim. LUB, BLS). V 5 Mz 2,20; 3,11,13; Joz 12,4; 13,12; 17,15 prav tako daleč prevladuje transliteracija, toda nekateri prevajalci so se odločili za prevod 'velikani'. To velja za renesančne prevode, kot so GNV, KJV, LUB. Posebno pozornost zasluži BUR, ker ima v 1 Mz 14,5 in 15,20 transliteracijo *Refaer*, na vseh drugih mestih pa je izraz preveden z besedo *Gespenstische*. V zvezi s tistimi, ki izraz transliterirajo, velja omeniti, da ga številni pišejo z malo začetnico, ker s tem nakazujejo, da ga razumejo kot oznako in ne kot ime ljudstva.

Poimenovanje široke doline blizu Jeruzalema po Rafajevcih (Joz 15,8; 18,16; 2 Sam 5,18,22; 23,13; Iz 17,5; 1 Krn 11,15; 14,9) je tudi povezano s presenečenji. TgJ ima na vseh mestih stalno besedno zvezo *mêšar gibbārayyā* 'dolina velikanov / mogočnikov / bojevnikov'; LXX ima več različic: *ek mérours gês Rhaphaïn* 'na strani dežele Rafajevcev' (Joz 15,8); transliteracijo celotne besedne zveze: *Emekraphaïn* (Joz 18,16); prevod celotne ali večine besedne zveze: *eis tèn koiláda tòn titánōn* 'v dolino titanov' (2 Sam 5,18); *en tē koiládi tòn titánōn* 'v dolini titanov' (2 Sam 5,22); *en tē koiládi tòn Rhaphaeím* 'v dolini Rafajevcev' (2 Sam 23,13); *en tē koiládi tòn gigántōn* 'v dolini velikanov' (1 Krn 11,15; 14,9); *en pháraggi stereâ* 'v bogati dolini' (Iz 17,5). Vulgata ima: *vallis Rafaim* (Joz 15,8; 18,16); *in valle Rephaim* (2 Sam 5,18,22; 1 Krn 11,15; 14,19; Iz 17,5); *in valle Gigantum* (2 Sam 23,13). Poznejši evropski prevodi izraz *ēmeq rapā'im* skoraj vsi dosledno prevajajo z besedno zvezo 'dolina Rafajevcev'. Toliko zanimivejše so zelo redke izjeme: *the valley of the gi(y)ants* samo v Joz 15,8; 18,16, drugod *the valley of Rephaim* (GNV, KJV, BLS, WEB, RWB); *the valley of the giants* v 2 Sam 23,13 (DRA); *valle de los gigantes* v Joz 15,8 (SRV); *la campiña de los gigantes* v Joz 18,16 (SRV); *valle dei giganti* v Joz 18,16; 2 Sam 23,13 (LND); *das Tal (des Tals) der Gespenstischen* v Joz 15,8; 18,16; *der (im) Gespenstergrund* (BUR).

5. Pošastni živali Behemot in Leviatan

Sobesedilo in vzporedna mesta ne dopuščajo gotovosti glede vprašanja, kakšne pošastne živali označujeta imeni *Behemot* (Job 40,15) in *Leviatan* (Iz 27,1; Ps 74,14; 104,26; Job 3,8; 40,25). Prvo ime je omenjeno v kontekstu Božjega pouka, da je Bog prevelik, da bi ga lahko doumel Job ali katero drugo človeško bitje: »Poglej Behemota, ki sem ga naredil kakor tebe, hrani se s travo kakor govedo.« Prevodi ponujajo pestro podobo predstav: TgJob bere ime pošasti kot množino besede *bahēmāh* 'zver' in jo prevaja množinsko z besedo *ba'irayyā* 'živali, ki se pasejo, govedo'; v LXX je ime prevedeno množinsko *thēría* 'divje zveri'; Akvila in Teodotion ga prevajata množinsko z besedo *kténē* 'črede, zveri'; Vulgata ime navaja v prepisu: *Behemoth*. Večina poznejših prevodov sledi izvorniku in Vulgati, nekaj pa je omembe vrednih izjem: *Great Beast* (BBE); *mighty hippopotamus* (NLT); *Flußpferd* (SCH); *das Urtier* (BUR); *Nilpferd* (EIN); *l'hippopotame* (LSG, BFC, NEG); *le Bestial* (TOB); *l'hippopotamo* (NRV); *hipopótamo* (ARA); *Reuzendier* (LEI); *nijlpaard* (NBG); *Nilhesten* (D31).

Ime Leviatan se v Svetem pismu omenja v različnih vlogah: V apokaliptični napovedi poslednje sodbe v Iz 27,1 se ime navaja kot simbol za Tir; Bog bo »kaznoval Leviatana, kačo, ki pobegne, Leviatana, zvi-

to kač«; v Ps 74:14 psalmist izpoveduje, da je Bog storil odrešitvska dejanja na zemlji s tem, da je zdrobil »glave Leviatanu«; v Ps 104:26 se Leviatan omenja kot eno izmed številnih Božjih del v kraljestvu morja; v Job 3:8 Job preklinja noč svojega rojstva in pravi »Naj jo izvržejo preklinjevalci dneva, ki so zmožni izzvati Leviatana!«; v Job 40:25 Job dobi opozorilo, kakor velike so bitja, ki jih je ustvaril Bog: »Moreš s trnkom izvleči Leviatana, mu z vrvjo ukrotiti jezik?« Aramejski prevajalci so besedilo bistveno spremenili: v TgIz se napoved kazni nad Leviatanom (Tirom) v Iz 27,1 navezuje na rimsko moč na morju; Bog bo »kaznoval kralja, ki se povišuje kot faraon, prvi kralj, in kralja, ki se povzdiguje kot Senaherib, drugi kralj«; ime Leviatan je popolnoma izginilo; v Ps 74,14 TgPs hebrejsko besedno zvezo *rāšê liwyātān* 'glave Leviatana' spreminja v *rêšê gibbārê par'ôh* 'glave faraonovih junakov'; v prevodu Ps 104,26 je ime *liwyātān* ostalo, toda v Job 3,8 TgJob celotni stavek spreminja: »Številni preroki jo preklinjajo, ko preklinjajo dan kaznovanja, pripravljene, ko so poklicani, da zadonijo svojo žalostinko«; v Job 40,25 je targumist precej natančen in ohranja tudi ime *liwyātān*.

Nesemitski prevodi so tudi raznoliki v načinu prevajanja: v LXX je ime *Leviatan* prevedeno na vseh mestih z besedo *drákōn*; Vulgata po LXX ima prevod *dracon* v Ps 74,14; 104,26, na drugih mestih pa je ime navedeno v prepisu *Leviathan*. Velika večina poznejših prevodov je ime prevzela v prepisu; izjeme so omejene skoraj le na Ps 104,26 in Job 40,25: *crocodile* (NLT), *great beast* (BBE), *dragon* (DRA), *Walfische* (LUO), *große Fische* (LUT), *der Drache, das Krokodil* (ZBI v Jobu), *das Krokodil* (SCH, EIN v Job 40,25); *crocodile* (LSG, NEG), *dragon* (BFC), *le Tortueux* (TOB v Job), *cocodrillo* (NRV), *crocodilo* (ARA), *krokodyl* (BTP), *krokodil* (NBG), *Krokodillen* (D31). Omeniti velja, da nekateri skupinski prevodi niso dosledni, ko ime bodisi navajajo v prepisu bodisi ga prevajajo. TOB ga npr. v Iz 27,1; Ps 74,14; 104,26 podaja v prepisu, v Job 3,8; 40:25 pa v prevodu; EIN ga ima v prevodu le v Job 40,25.

6. Transliteracija ali prevod simbolnih imen Ozejevih otrok

V prvem odlomku Ozejeve avtobiografije najdemo Božji poziv preroku glede rojstva njegovih treh otrok. Ko je njegova nezvesta žena Gomera rodila sina, mu je Gospod rekel (Oz 1,4): »Daj mu ime Jezreel (*yizrā'el*), kajti le še malo in kaznoval bom kri Jezreelovo na hiši Jehujevi ...« Ko je rodila hčer, mu je Gospod rekel (Oz 1,6): »Daj ji ime Lo Ruhama (*lō' ruḥāmāh*), kajti ne bom več usmiljen z Izraelovo hišo, da bi jih še prenašal in jim prizanašal.« Ko mu je rodila drugega sina, mu je Bog zapovedal (Oz 1,8): »Daj mu ime Lo Ami (*lō'*

‘*ammî*), kajti vi niste moje ljudstvo in jaz ne bom vaš.« Udarna moč poimenovanja Ozejevih otrok je njihov simbolni pomen v razmerju do izraelskega ljudstva; sodba zavrženja je poudarjena na dva načina: prvič, s hebrejsko črko in stilizacijo imen; drugič, s takojšnjo razlago imen v vzročni skladijski obliki. Zato se zdi smiselno, če prevajalci imen ne prevajajo, temveč ju navedejo v obliki prepisa.

Etimološki pomen drugega in tretjega poimenovanja je očiten, toda prvo poimenovanje spominja na tako imenovano ljudsko etimologijo. Ime *yizrāʿel* dobesedno pomeni ‘Naj Bog seje’; zahodno kanaanska različica je *yizraʿ-ʿel* ‘Naj El seje’. Etimološki pomen imena, znanega kot ime mesta in doline Jezreel, je pozitiven. Toda Dolina Jezreel je bila prizorišče številnih hudodelstev in grozodejstev, ki so jih počeli izraelski kralji; ti spomina vredni dogodki so razlog za poimenovanje Ozejevega sina po tem kraju. Skrivnost otrokovega imena je v njegovi dvoumnosti. Ker je ime *Jezreel* že obstajalo kot krajevno ime, ni bilo nobenega resnega razloga, da bi ga prevajali. LXX in Vulgata ga transliterirata: *Iezraél* (LXX), *Hiezrahel* (Vulg). Toda kljub notranji zvezi med poimenovanjem in razlago imen LXX in Vulgata drugo in tretje ime navajata v prevodu: *Ouk-ēlēēmēnē, Ou-laós-mou* (LXX); *Absque misericordia, Non pupulus meus* (Vulg). V TgOz je razmerje nasprotno: prevajalec je ohranil izvirne semitske besede drugega in tretjega imena, a razlaga dobeseden pomen imena *Jezreel* kot namig na razkropitev (dobesedno ‘sejanje’) Izraela v izgnanstvu po Božji odločitvi. Parafraza se glasi: »In Gospod mu je dejal: ›Daj jim ime Razkropljeni (*mābadrayyā*)›, kajti še malo časa, pa bom maščeval kri malikovalcev, ki ga je Jehu preлил v Jezreelu, ko jih je usmrtil, ker so častili Baala ...«

Poznejši prevodi pričajo, da je dilema, ali imeni navesti v prepisu ali ju prevesti, vse prevajalce resno obremenjevala. Večina renesančnih prevodov je v tem primeru bolj antična, kakor so antični prevodi, saj vsi simbolni imeni Ozejevih otrok navajajo v prepisu. LUB ima transliteracijo v čudni pravopisni obliki: *LoRyhamo, LoAmmi*. DAL priča za popolno odvisnost od LUB, kajti v njej je prevzet tudi Lutrov vprašljivi način pisanja. Med sodobnimi prevodi nekateri sledijo antičnemu, drugi renesančnemu izročilu. Nekateri sodobni katoliški in ekumenski prevodi so prevzeli metodo prepisa, npr. BJ, TOB, EIN. Poseben pojav je transliteracija z dodanim prevodom: *Lorucama, c’est-à-dire Sans-miséricorde; Loammi, c’est-à-dire Non-mon-peuple* (BLS); *Jesreel, »Den-Gott-sät«; Lo-ruchama, »Ihr-wird-Erbarmen-nicht«; Lo-ammi, »Nicht-mein-Volk«* (BUR); *Lo Rouhama, Non-Matriciée; Lo ‘Ami, Mon-Non-Peuple* (CHO). Nekateri prevajalci so podali samo prevod imen: *Not pitied, Not my people* (RSV); *Without mercy, Not my people* (DRA); *No Mercy, Not My People* (ESV); »*Non-amata*«, »*Non-popolo-mio*«

(IEP); *Bres milosti, Ne moje ljudstvu* (JAP); *Brez-milosti, Ne-moje-ljudstvo* (WOL); *Nepomiloščena, Ne-moje-ljudstvo* (SSP) itn.

Poglavje 2 razodeva popolno obnovo Božje naklonjenosti, zato so imena spremenjena. V Oz 2,3 Bog zapoveduje: »Recite (*'imārû*) svojemu bratu: Ami (*'ammî*), in svoji sestri: Ruhamah (*ruhāmāh*).« Množinska oblika nagovora nakazuje, da je popolnoma novo ime dano celotnemu narodu. TgOz bistveno prireja Božjo zapoved preimenovanja Ozejevih otrok: »Preroki! Recite svojim bratom: Ami (*'ammî*), vrnite se k moji postavi, pa bom usmiljen do vaših skupnosti.« LXX in Vulgata prevajata obe imeni: *laós mou, ēlēménē* (LXX); *Populus meus, Misericordiam* (Vulg). Večina poznejših prevajalcev ime podaja v prepisu, toda precejšnje število prevodov na različne načine prevaja ali kombinira transliteracijo in prevod imen: *mein Volck, Sie sey in gnaden* (LUB); *(Ammi) ony fo moj folk, ona je v'milosti* (DAL); *Ó lide muj, Ó milosrdenství došlá* (BKR); *Vous êtes mon people, Vous avez reçu miséricorde* (BLS); *dat zij mijn volk, dat zij in genade is* (LUV); »*My People*«, »*Lovingly Accepted!*« (TNK); »*Ammi, mon people*«, »*Rouhama, Bien-aimée*« (TOB); *Ammi (Mein Volk), Ruhama (Erbarmen)* (EIN); *Mein Volk!, Dir wird Erbarmen!* (BUR); »*Ami, mon peuple!*«, »*Rouhama, matriciée*« (CHO) itn.

7. Simbolno ime drugega Izaijevega sina

Udarna vloga poimenovanja Ozejevih otrok spominja na poimenovanje Izaijevega drugega sina v Iz 8,1–3; toda pomembna razlika je ta, da simbolni pomen poimenovanja Izaijevega sina ne oznanja obsodbe za Izrael, temveč za Sirijo in Efrajim. Tema besedila je pričakovanje, da bo Asirija oplnila Damask in Samarijo, preden bo Izaijev sin star približno leto dni. Ta tema vključuje še drugo razliko med pomenom imen Ozejevih dveh otrok in Izaijevega sina: obsodba Izraela ni dokončna (prim. Oz 2–14), obsodba Sirije in Efrajima pa je dokončna in nepovratna. V Izaijevi knjigi je obsodba potrjena s tem, da se besede zapišejo na tablo, in z rojstvom otroka, ki dobi ime po Božji odločitvi:

GOSPOD mi je rekel: »Vzemi si večjo ploščico in napiši nanjo s človeško pisavo glede Maher Šalal Haš Baz.« Vzel sem zanesljivi priči, duhovnika Urijaja in Jeberehjaevega sina Zeharjaja. Potem sem šel k prerokinji in ta je spočela in rodila sina. Tedaj mi je GOSPOD rekel: »Daj mu ime Maher Šalal Haš Baz, kajti še preden bo deček znal klicati 'Moj oče' in 'Moja mati', bodo bogastvo Damaska in plen Samarije nesli pred asirskim kraljem.«

Prerok izrecno pojasnjuje daljnosežnost teh besed, ko pravi (Iz 8,18): »Glejte, jaz in otroci, ki jih je dal GOSPOD, smo za znamenje in prerokbo v Izraelu, od GOSPODA nad vojskami, ki prebiva na gori Sion.«

Ime (*la*)*mahēr šālāl hās baz*, ki pomeni znamenje, je sestavljeno iz dveh sopomenskih samostalnikov *šālāl // baz*, iz glagolskega pridevnika *mahēr* in iz deležnika *hās*; dobesedni prevod je torej 'the spoil speeds, the prey hastes – plen drvi, rop hiti', kot RSV in NRS pravilno navajata v opombi. V prvi omembi imena (Iz 8,1) pred dobesedno različico besede stoji *lamed inscriptionis*, ki v bistvu pomeni znamenje narekovanja.² Prevajalci LXX, ki so se odločili za prevod imena, so v črki *lamed* videli opisno vlogo in so besedno zvezo takole prevedli: *toû oxéôs pronomèn poiêsai skýlôn* 'glede hitrega ropanja, da se nabere plen'. Presenetljivo je, da ista hebrejska formulacija imena v drugi omembi imena (Iz 8,3) v LXX ni enako prevedena; prevod se glasi: *káleson tò ónoma autoû tachéôs skýleuson oxéôs pronómeuson* 'Njegovo ime imenuj Urno pleni, hitro ropaj'. Tudi Vulgata navaja ime v prevodu, in sicer na obeh mestih različno: *Velociter spolia detrahe Cito praedare; Adcelera spolia detrahere Festina preaedari*.

Renesančni in poznejši prevodi so različni glede načina prevajanja in zapisovanja imena v prepisu. GNV in DIO v vrstici 1 navajata ime v prevodu, v vrstici 3 v prepisu: *Make speede to the spoyle: haste to the praye // Mahershalalhash-baz* (GNV); *Egli s'affretterà di spogliare, egli solleciterà di predare II Maher salal, Has baz* (DIO); nekateri imajo isto prevodno formulacijo v obeh vrsticah: *Raubebald, Eilebeute* (LUB); *Eilebeute-Raubebald!* (BUR); *Hâtez-vous de prendre les dépouilles, prenez vite le butin* (BLS); *K rychlé koristi pospíchá loupežník* (BKR); *Plejni bèrsu, inu rupaj hitru* (DAL). JAP ima na obeh mestih delno različno formulacijo: *Pobéri bersh rope, ropaj hitru // Híti rope pobrati, ropaj hitru*. Majhna razlika obstaja tudi v WOL: *Hitro vzemi plen, hitro ropaj // Hitro vzemi plen, in hitro ropaj*. Številni prevodi ime na obeh mestih navajajo v prepisu: *Mahershalalhashbaz* (KJV, RSV); *Maher-Shalal-Hash-Baz* (NKJ, NIV, NIB); *Maher-shalal-hash-baz* (DBY, BBE, WEB, NAS, NAB, NRS) itn. Nekateri drugi navajajo ime v prepisu, a dodajajo prevod: *Lemahèr shalal hash baz, »Vite au butin, presse, pille«* (CHO) itn. Pregled drugih prevodov kaže podobno sliko različnih prevodnih in prepisovalskih metod ter ustreznih pravopisnih oblik.

8. Etimološki prevod lastnih imen Filistejci in Gojim

Ljudstvo Filistejci (heb. *pəlištīm*) je prvič omenjeno v 1 Mz 10,14. LXX do konca Knjige sodnikov ime tega ljudstva navaja v prepisu *Phylistieím*, toda od te knjige dalje je to ime skoraj vedno prevedeno z izrazom *allóphyloi* 'tisti, ki so iz drugega plemena; tujci'. Drugi prevodi,

² Gl. E. Kautzsch in A. E. Cowley, *Gesenius' Hebrew Grammar* (15. izd.), Clarendon Press, Oxford 1980, par. 119 k.

tudi targumi, ime dosledno navajajo v prepisu. Dvojna praksa v zapisovanju tega imena med številnimi drugimi jezikovnimi in literarnimi kazalci potrjuje domnevo, da je LXX delo različnih avtorjev, ki so živeli v različnih obdobjih zadnjih treh stoletij pred Kristusom.

Lastno ime *Goim* se pojavlja v 1 Mz 14,1.9 in Joz 12,23 v besedni zvezi *melek-gôyîm*. Fraza sama po sebi navdihuje domnevo, da ima nedoločen pomen 'kralj ljudstev', toda sobesedilo vsiljuje sklep, da je beseda *Gojim* lastno ime ljudstva ali kraja. Targumi hebrejsko besedo razlagajo kot množinski samostalnik v pomenu 'ljudstva, narodi'; LXX ima v 1 Mz 14,1.9 etimološki prevod *basileüs (basiléōs) ethnôn*, v Joz 12,23 pa prepis (*basiléa*) *Gôim*; Simah je ime spremenil v *Pamphylías*; Vulgata ima na vseh mestih prevod *rex (regem) Gentium (gentium)*. Srednjeveški, renesančni in poznejši prevodi večinoma ne sledijo aramejskemu, grškemu in latinskemu vzorcu, temveč besedo *gôyîm* navajajo v prepisu kot lastno ime. Toliko bolj preseneča, da najvplivnejši renesančni prevodi besedo prevajajo kot splošni samostalnik, vendar jim ni sledilo veliko poznejših prevodov: *the nations* (GNV, KJV, DBY, NKJ, DRA, WEB, RWB); *die Heiden* (LUB, LUO); *die Völker* (LUT); *les (N)nations* (BLS, DRB); *i nazioni* (DIO, LND) itn. Prevod BUR ni dosleden: v 1 Mz 14,1.9 besedo navaja v prepisu *Gojim*, v Joz 12,23 v prevodu *das Stämme gemisch*.

9. Etimološki prevod lastnih imen Aram Naharajim in Padan Aram

Hebrejsko sestavljeno krajevno ime *'āram nahārayim* 'Aram dveh rek' je v 1 Mz 24,10 označeno kot 'Nahorjevo mesto'; pojavlja se v 1 Mz 24,10; 5 Mz 23,5; Sod 3,8; Ps 60,2; 1 Krn 19,6. Krajevno ime *Padan Aram* 'pot/ravnina Arama' je verjetno oznaka dežele; pojavlja se v 1 Mz 25,20; 28,2.5.6.7; 31,18; 33,18; 35,9.26; 46,15. V odnosu do teh imen prevajalci razodevajo prizadevanje po razlagi skladno z domnevnim etimoloških pomenom. TgO in TgPsJ imata na vseh mestih kombinacijo transliteracije in razlage dvojnega hebrejskega imena *Aram Naharajim*: *'āram dī'al pārāt* 'Aram, ki je ob Evfratu.' TgN v 5 Mz 23,4 podaja celotno obliko hebrejskega dvojnega imena, toda v 1 Mz 24,10 dobesedno prevaja samo drugo besedo *Naharajim*. Po drugi strani vsi targumi na vseh mestih navajajajo celotno obliko hebrejske oblike sestavljenega imena *Padan Aram*; TgN izjemoma v 1 Mz 25,20 obdrži besedo *Paddan*. LXX za obe hebrejski imeni uvaja oznako *Mesopotamía* '(dežela) med rekama'. V 1 Mz 24,10 in 5 Mz 23,5 grški prevajalec opušča prvo besedo sestavljenega hebrejskega imena *'āram nahārayim*, drugo besedo, ki pomeni 'dve reki', pa razlaga kot deželo med Evfratom in Tigrisom. V Sod 3,8 ime prevaja z besedno zvezo *Syrías potamôn* 'Sirija rek'; v Ps 60,2 je ime prevedeno z besedno zvezo *Meso-*

potamían Syrías; v 1 Krn 19,6 najdemo isto oznako v nasprotnem vrstnem redu: *Syrías Mesopotamías*. Hebrejsko sestavljeno krajevno ime *paddan 'āram* je v LXX prevedeno z eno besedo *Mesopotamía* v 1 Mz 25,20; 28,2. 5; 31,18; drugod je prevedeno s sestavljenko *Mesopotamía(n, s) (tês) Syrías*. Vulgata ima za prvo ime na vseh mestih prevod z eno besedo *Mesopotamia*, v Ps 60,2 ima sestavljeno ime *Syriam Mesopotamiam*. Drugo ime je v 1 Mz 25,5; 31,18 prevedeno z eno besedo (*in*) *Mesopotamiam*; v 1 Mz 28,2.5.6; 33,18; 35,9.26; 46,16 s sestavljenko *in (de) Mesopotamiam Syriae*; v 1 Mz 28,7 z eno besedo *in Syriam*.

V srednjeveških, renesančnih in poznejših prevodih ime *Aram Naharajim* le manjši del navaja v prepisu; večina prevajalcev prevzema grško prevodno obliko *Mesopotamia*, ki jo je uvedla LXX, zelo redki pa ime prevajajo v svoj lastni jezik: *l'Aram-des-deux-Fleuves* (TOB); *paese (Paese) dei due fiumi* (IEP); *do aramského Dvojriči* (CEP); še manj je takšnih, ki kombinirajo prevod in transliteracijo: *Haute-Mésopotamie* (BFC); *Siria mesopotámica* (RVA); *Stroomland-Aram* (LEI); *in (nach, von) Aram (dem) Zwiestromland* (BUR). V Ps 60,2 in 1 Krn 19,6 je prevodna oblika LXX *Mesopotamían Syrías* in Vulgate *Syriam Mesopotamiam* očitno številne prevajalce spodbudila k podobnim kombinacijam: *Syrians of Mesopotamia* (DBY); *Mesopotamia of Syria* (DRA); *mit den Syrer zu Mesopotamia* (LUB); *mit den Aramäern von Mesopotamien* (LUT); *mit den Syrern von Mesopotamien* (ELO, ELB, SCH); *mit den Aramäern Mesopotamiens* (EIN); *mit dem (beim) Aramäer des Zwiestromlandes* (BUR); *aux Syriens de Mésopotamie* (LSG, NEG); *les Araméens de Mésopotamie* (TOB); *ai Siri di Mesopotamia* (NRV); *els arameus de Naharaim* (BCI); *stemi Syrerji v' Mesopotamij* (DAL); *de Syriërs van Mesopotamië* (LUV); *de Arameeërs van Mesopotamië* (NBG); *de Syriens van Mesopotamie* (SVV). V 1 Krn 19,6 najdemo tudi neobičajne prevode: *from the Aramaeans of Upper Mesopotamia* (NJB); *des Syriens de Haute-Mésopotamie* (BFC); *od Aramejcu z Dvojriči* (CEP). Hebrejsko sestavljeno ime *paddan 'ārām* je skoraj v vseh prevodih prevedeno. Zelo redki prevajalci uporabljajo grško prevodno obliko *Mesopotamia* (LUB, DAL, N30, N38, NBK, NBN, FIN), nekateri drugi pa uporabljajo mešane prevodne oblike v njihovem lastnem jeziku: *Haute-Mésopotamie* (BFC); *la plaine d'Arām* (TOB); *Pádan Syrské* (BKR); *z Rovin aramskýh* (CEP); *die Aramäerflur* (BUR na vseh mestih).

10. Etimološki prevod lastnih imen More in Morija

V 1 Mz 12,6 je govor o Abrahamovem potovanju »do kraja Sihem, do Morejevega hrasta (*'ēlôn môreh*)«. V 5 Mz 11,30 pisec opisuje, kje ležita gori Gerizim in Ebal: »Ali nista onstran Jordana, za potjo proti sončnemu zahodu v deželi Kanaancev, ki prebivajo v Arabi nasproti

Gilgalu pri Morejevih hrastih ('ēšēl 'ēlônê mōreh)?« V Sod 7,1 pripovedovalec pravi: »Jerubaal, to je Gideon, in vse ljudstvo z njim so se zgodaj zjutraj odpravili in se utaborili pri studencu Harod. Midjanski tabor pa je bil na severni strani ob griču Moreju (*miggib'at hammôreh*), v ravnini.« Čeprav nimamo na voljo nobenih drugih podatkov glede kraja More, lahko domnevamo, da vsa tri mesta omenjajo isti kraj. Omeniti velja, da je hebr. beseda 'ēlôn(ê) v 1 Mz 12,6 v ednini, v 5 Mz 11,30 pa v množini.

Razlaga, ki jo najdemo v starih in sodobnih prevodih Svetega pisma, ni enotna. Aramejski prevodi Peteroknjižja 'ēlôn(ê) dosledno prevajajo z besedo *mêšar*; prevajalci so morda želeli Abrahama obvarovati pred sumom, da je gojil čaščenje dreves. TgO ima v 1 Mz 12,6 in 5 Mz 11,30 besedno zvezo *mêšar mōreh* 'ravnina More'; verjetno se zdi, da prevod izpodbija samarijansko verovanje v svetost nekega lokalnega drevesa. LXX prevaja vrsto drevesa, v 1 Mz 12,6 in 5 Mz 11,30 edninsko, a ime kraja razlaga skladno z domnevnim etimološkim pomenom: *epi tèn drûn tèn hypselén* 'ob visokem hrastu' (1 Mz 12,6) in *plēsion dryòs tēs hypselês* 'pri visokem hrastu' (5 Mz 11,30); mogoče je, da prevod v 5 Mz 11,30 temelji na besedilu 1 Mz 12,6. Ta razlaga krajevnega imena verjetno ime povezuje s korenem *rwm* 'biti visok' z domnevo, da sta prvi in tretji soglasnik zamenjana. Ohranjeni Simahov prevod v 1 Mz 12,6 ima besedno zvezo *tēs dryòs Mambrê* 'ob Mambrejevem hrastu'; Vulgata ima v 1 Mz 12,6 besedno zvezo *ad convallem Inlustrem*, v 5 Mz 11,30 *iuxta vallem tendentem et intrantem procul*. Večina poznejših prevajalcev ima v 1 Mz 12,6 in 5 Mz 11,30 *oak/terebinth/tree of Moreh*, nekateri imajo *the plain of Moreh*, toda najdemo tudi prevod po Vulgati: *the noble vale* (DRA); *die Steineiche des Rechtsweisers* (BUR); *la vallée illustre* (BLS v 1 Mz 12,6), *près d'une vallée qui s'étend et s'avance bien loin* (BLS v 5 Mz 11,30) *une colline fort élevée* (BLS v Sod 7,1).

Besedna zveza *miggib'at hammôreh* v Sod 7,1 je v prevodih dobila več različnih oblik. TgSod ima razlagalni prevod: *gə'atā' dəmistakyā' ləmēšarā'* 'hrib, ki je obrnjen proti ravnini'; LXX ima transliteracijo obeh besed: *apò Gabaàth Hamorá*; LXXO ima *apò Gabaathamorai*. V rokopisih najdemo številne različice: *Amòr* (kod. 19, 108, SirHeks); *apò toû bōmoû toû Abòr*, ali *Abōrai*, *Aborè*, *Amōrai*, *Amorè* (kod. II, 54, 75, 76 itn.); *apò toû bounnoû toû Amorraïou* (kod. 58 v besedilu); *toû hypseloû* (na robu) itn. V nekaterih rokopisih se obe besedi pojavljata v različicah: *gaath*, *gabōath*, *gabaad*, *gabaōn*, *gaatham*; *amora*, *amore*, *amorai*, *tou amore*, *tou abōrai*, *tou aborai*, *tou abōre*, *tou abore*, *amōr*, *abōr*, *tou abōr*, *mōra*, *tou mōre*, *amorrai*, *amorraiōn*, *tou amorraïou*, *borra*, *mōraith*, *tou hypselou*, *amōrai*. Vulgata besedno zvezo prevaja v celoti: *collis Excelsi*. V poznejših prevodih prevladuje kombi-

nacija prevoda in transliteracije: *the hill of Moreh*; *dem Hügel Moreh* itn. Zelo redko sta prevedena oba izraza: *vom Hügel des Weisenden* (BUR); *Hrib te Strashe* (DAL). Po drugi strani imajo nekateri prevodi transliteracijo obeh izrazov: *Gabaathamorai* (LXE); *Gibeath-hammoreh* (NAB); *Gibeath-moreh* (TNK); *Gib'at-Gammorev* (UKR).

Krajevno ime *Morija* se v hebrejskem Svetem pismu pojavlja z majhno pravopisno razliko samo v elohističnem viru v 1 Mz 22,2 in 2 Krn 3,1. V 1 Mz 22,2 je govor o Božji zapovedi Abrahamu: »Vzemi svojega sina, svojega edinca, ki ga ljubiš, Izaka, in pojdi v deželo Morija (*wālek-lākā 'el-'eres hammōriyyāh*)! Tam ga daruj v žgalno daritev na gori, ki ti jo bom pokazal!« Vsako hribovito območje, ki je bilo povezano z izročilom o človekovem darovanju, bi zadostilo pogojem tega poročila. Toda 2 Krn 3,1 omenja goro Morija, na kateri se je Bog prikazal Davidu in na kateri stoji tempelj v Jeruzalemu: »Salomon je začel zidati GOSPODOVO hišo v Jeruzalemu na gori Morija (*bəhar hammōriyyāh*), ki jo je izbral že njegov oče David – na kraju, ki ga je pripravił David – na mlatišču Jebusejca Aravna.« Različni rabinski viri pričajo, da je postopno povezovanje Abrahamovega videnja 'v deželi Morija' in templja 'na gori Morija' zatrlo izvirno ime gore Abrahamove preizkušnje. Mogoče je celo, da je bilo v poznejši fazi redakcije ime *Morija* vrinjeno v 1 Mz 22,2 iz 2 Krn 3,1.

Starejše recenzije in prevodi 1 Mz 22,2 ponujajo različne razlage: *eis tēn gēn tēn hyspēlēn* 'v visoko deželo' (LXX); *eis tēn gēn tēn kataphanē* 'v očitno, jasno vidno deželo' (Akvila); *eis tēn gēn tēs optastias* 'v deželo prikazanja' (Simah); *in terram Visionis* 'v deželo Videnja' (Vulg). Prevod v LXX verjetno temelji na istem ozadju razumevanja kot razlaga toponima More v 1 Mz 12,6 in 5 Mz 11,30; grški in latinski prevod pa verjetno temeljita na istem izročilu kot samarijanski prevod. Sirski prevod ima namesto toponima *Morija* ime ljudstva *Amorejci*. Vsi targumi goro *Morija* istovetijo z goro v Jeruzalemu, na kateri je bil zgrajen tempelj, kajti njihov prevod Božje zapovedi Abrahamu v 1 Mz 22,2 prevajajo takole: *lāk l'ar'ā' pūlhānā* 'pojdi v deželo bogoslužja'. Ta anahronistična zamenjava lastnega imena s splošnim samostalnikom posebno jasno izpričuje, kako močna je bila zgodnja judovska postavka, da je bila 'dežela Morija', na kateri je Abraham zvezal Izaka, gora Morija v Jeruzalemu. Takšna razlaga predpostavlja, da je bila gora Morija v Jeruzalemu bogoslužno središče že v dobi očakov. Samarijanski hebrejski Pentatevh ima obliko *'eres hammōrā'āh* 'dežela videnja'; ta oblika predpostavlja koren *rā'āh* 'videti'. Omeniti velja, da Samarijani goro Abrahamove preizkušnje povezujejo z goro Garizim. Ker v prevodih 1 Mz 22,2 prevladuje prevodna interpretacija, je presenetljivo, da stari prevodi v 2 Krn 3,1 ime Morija navajajo v prepisu: *Amorīa* (LXX), *Moria* (Vulg). Enako presenetljivo je, da sko-

raj vsi poznejši prevodi to ime na obeh mestih pišejo v prepisu; edina izjema v dosegljivih prevodih je DRA, ki ima prevod *the land of vision* samo v 1 Mz 22,2.

11. Etimološki prevod lastnega imena Mahpela

Ime *Mahpela* najdemo samo v Prvi Mojzesovi knjigi, v pripovedih duhovniškega vira (P): 23:9, 17, 19; 25:9; 49:30; 50:13. V 1 Mz 23,8-9 je rečeno, da je Abraham vprašal Hitite, ljudstvo dežele: »Če vam je prav, da spravim pokojnico od doma in jo pokopljem, me poslušajte in rotite Coharjevega sina Efrona, naj mi da votlino Mahpelo (*mā'arat hammakpēlāh*), ki jo ima na koncu svojega polja. Za polno vrednost srebra naj mi jo da sredi med vami za grobišče.« Na drugih mestih je razmerje med besedama *makpēlāh* in *šādeh* različno opisano in v razširjenih besednih zvezah, kot je na primer *šādeh 'eprōn 'āšer bammakpēlāh* 'Efronovo polje, ki v Mahpeli' (1 Mz 23,17); *'el-mā'arat šādēh hammakpēlāh* 'v votlini na polju Mahpeli' (1 Mz 23,19; 50,13); *bammā'ārāh 'āšer bišdeh hammakpēlāh* 'v votlini, ki je na polju Mahpeli' (1 Mz 49,30). Lahko je ugotoviti, da je oblika besede *makpēlāh* izpeljanka v vzročnem deležniku (tip *maqtil*) iz korena *kpl* 'podvojiti', toda besedne zveze in sobesedilo navedenih mest jasno kažejo, da se beseda *hammakpēlāh* uporablja kot krajevno ime.

Stari prevodi se kljub temu oklepajo etimološkega pomena besede. V LXX je besedna zveza na vseh mestih prevedena z različnicami: *tò spēlaion tò diploûn* 'dvojna jama'; Vulgata ima prevod *spelunca duplex*. TgO in TgJ samostalnik *hammakpēlāh* tudi povezujeta z glagolom *kpl* in imata na vseh mestih formulacijo *mā'arat kape(ē)ltā* 'dvojna jama'; TgN besedno zvezo podobno prevaja z *mā'arat kapēlāh*. Skupno judovsko izročilo etimološke razlage votline je izrecno razloženo v Babilonskem talmudu, v traktatu *Erubin* 53a: »Rab in Samuel različno razlagata njen pomen. Eden trdi, da se jama sestoji iz dveh sob ena v drugi; drugi trdi, da se sestoji iz spodnje in gornje sobe. Po mnenju tistega, ki trdi, da so bele sobe ena nad drugo, je izraz *mahpelah* zelo upravičen, toda po mnenju tistega, ki trdi, da se sestoji iz dveh sob ena v drugi, kaj bi lahko bil pomen besede *mahpelah*? – Da je imela več dvojic.« Rashi sprejema to razlago o dveh možnih pomenih besede *mkplh*.

Kljub vztrajanju starih prevajalcev, da krajevno ime Mahpela odraža pomen korena tega izraza, srednjeveški, renesančni in sodobni pravajalci v besedni zvezi 'votlina (polje) Mahpela' ime kraja skoraj enodušno navajajo v prepisu. Izjema je omejena na zelo dobeseden ameriški prevod Vulgate iz leta 1899, na LUB in na Lutrove posnemovalce: *the double cave* (DRA); *die zwifache H(h)ö(h)le* (LUB, LUO); *la caverne (antre) double* (BLS); *dvojna I(j)ama* (DAL, JAP, WOF);

dubbele spelunk (LUV). Način zapisovanja tega in številnih drugih imen jasno dokazuje, da se LUB veliko bolj naslanja na Vulgato, kakor raziskovalci Lutra navadno priznavajo.

12. Etimološki prevod lastnega imena Šefela

V hebrejskem Svetem pismu se beseda *šepēlāh*, ženska samostalniška oblika, izvedena iz redne pridevniške oblike *šāpēl* 'nizek', pojavlja dvajsetkrat v sobesedilu, ki nakazuje, da se izraz uporablja kot ime ali oznaka ozemlja: 5 Mz 1,7; Joz 9,1; 10,40; 11,2.16 (dvakrat); 12,8; 15,33; Sod 1,9; 1 Kr 10,27; Jer 17,26; 32,44; 33,13; Abd 19; Zah 7,7; 1 Krn 27,28; 2 Krn 1,15; 9,27; 26,10; 28,18. Pomenski obseg te besede je torej 'nizka dežela, nižji predel, nižina' in spominja na akadsko obliko *šapiltu(m)*, ki pomeni 'nižji, notranji del'. V tem pomenu jo zasledimo tudi v Prvi knjigi Makabejcev v grških oblikah: *Sephēlá* (12,38); *prósōpon toū pedíou* 'nasproti ravnini' (13,13). Ta zemljepisni izraz se vedno nanaša na ozemlje med filistejsko ravnino in južnim hribovitim predelom Svete dežele. Narava besedil, v katerih se pojavlja, kaže, da pri razlaganju pomena tega izraza v danem besedilu moramo upoštevati ne le zemljepisne, temveč tudi literarne in retorične danosti. Izrazit retorični značaj večine omenjenih mest preprečuje gotovost v odločanju med opcijama lastnega imena in splošne zemljepisne oznake.

Večina besedil sodi v devteronomistični okvir Pete Mojzesove knjige, Jozueta, Sodnikov, Jeremija in Kroniških knjig. V teh knjigah se izraz Šefela pojavlja v podobnih zgradbah stalnih zvez. Splošni zemljepisni opis povzema izjave o Božji zapovedi ali obljubi, da bo Obljubljena dežela dana Izraelu, ali opisuje koalicijo ljudstev proti Izraelcem. Zemljepisni izrazi pogosto nakazujejo načelne zemljepisne delitve Obljubljene dežele. V 5 Mz 1,7 piše, kako se Mojzes navezuje na določitev meja skladno z Božjo zapovedjo, ki mu je bila dana na gori Horeb: »Obrnite se in se odpravite in pojdite k pogorju Morejceve in k vsem njihovim sosedom v Arabi, na gorovju, V Šefeli, v Negebu in ob morski obali (*bā'ārābāh ūbāhār ūbaššāpēlāh ūbannegeb ūbāhōp hayyām*), v deželo Kanaancev in k Libanonu do velike reke, reke Evfrat.« Zemljepisni opis v Joz 9,1 vključuje samo južni predel dežele, ko omenja kralje, ki so se sešli »na pogorju ali na ravnini (*bāhār ūbaššāpēlāh*), in po vsem obrežju Velikega morja tja proti Libanonu« zbrani, da bi se bojevali proti Jozuetu in Izraelu. V 10,40 pripovedovalec povzema izid bitke: »Tako je Jozue udaril vso deželo, pogorje, Negeb, Šefelo in pobočja (*hāhār wāhannegēb wāhāššāpēlāh wāhā'āšēdōt*) in vse njihove kralje.« Podoben je splošen zemljepisni opis dežel, na katerih so bivali nasprotniki Izraela, v Joz 11,1-3.16-17 in 12,8. V Sod 1,9 pa beremo, da so se Judovi sinovi bojevali s

»Kanaanci, ki so prebivali na pogorju, v Negebu in Šefeli (*hāhār wāhannegeb wāhaššāpēlāh*).«

V Jer 17,24-26 je zapisana pogojna obljuba, da bodo ljudje »prihajali iz Judovih mest, iz jeruzalemske okolice, iz Benjaminove dežele, iz Šefeje, s hribovitega sveta in iz Negeba (*ûmin-haššāpēlāh ûmin-hāhār ûmin-hannegeb*) ter prinašali žgalne, klavne, jedilne daritve in kadilo ter prinašali zahvalne daritve v GOSPODOVO hišo.« Bolj ali manj isto geografsko razmerje z določeno spremembo besednega reda je uporabljeno kot izraz obljube obnove Izraela v Jer 32,44; 33,13. Abdijev opis Izraelovega končnega zmagooslavja povezuje območji Negeba in Šefeje (v. 19); v Zah 7,7 se ista povezava pojavlja v Zaharijevi obsodbi hinavskega posta. V 2 Krn 28,18 je ta dvojica v rabi v nasprotnem vrstnem redu: »Tudi Filistejci so vdrli v mesta v Šefeli in v Judovi južni pokrajini ...« V 2 Krn 26,10 pisec pravi, da je Uzija imel »veliko živine v Šefeli in na planjavi (*ûbaššāpēlāh ûbammīšôr*).« Le nekaj je mest, na katerih se ime Šefela pojavlja brez povezave z drugimi imeni ali oznakami ozemlja: v Joz 1,33 izraz *šāpēlāh* kot edino zemljepisno ime označuje okraj s štirinajstimi mesti; v 1 Kr 10,27 (= 1 Krn 1,15; 2 Krn 9,27) ime Šefela je uporabljeno kot metaforični opis Salomonovega velikega bogastva: »Kralj je dosegel, da je bilo v Jeruzalemu srebra kakor kamenja; dosegel je tudi, da je bilo ceder toliko kakor divjih smokev v Šefeli«; v 1 Krn 27,28 se izraz Šefela omenja v zvezi z razdelitvijo dežel vladnim uradnikom.

Narava omenjenih besedil je takšna, da razlaga besede *šāpēlāh* ne more biti enotna niti v strokovni literaturi niti v prevodih Svetega pisma skozi vso zgodovino. Povezovanje izraza z nekaterimi drugimi imeni ali oznakami ozemlja jasno kaže, ali so ga uporabljali kot lastno ime ali kot splošno zemljepisno oznako. Paralelizem z *negeb* in *‘ārābāh* pomeni, da verjetno oba izraza veljata kot lastni imeni. Po drugi strani paralelizem s *hāhār* 'na pogorju' lahko pomeni, da gre za retorično figuro merizma, tj. izražanja celote ob uporabi nasprotnih izrazov. Na splošno velja, da je izraz tolikokrat uporabljen kot lastno ime, da je več razlogov za navajanje v prepisu kakor za prevajanje skladno z etimološkim pomenom.

Stari in novejši prevodi Svetega pisma vendarle kažejo nasprotno sliko. Izraz je malokdaj zapisan v prepisu; od antike dalje so ga navadno prevajali z različnimi besedami in frazami, ne da bi pazili na razmerje med tem in drugimi zemljepisnimi izrazi in na retorične značilnosti besedil. Posebno pozornost posvečamo starim prevodom: *tò pedíon* 'ravnina'; *he pediné* 'ravna dežela' (LXX); *humiliora, campester, plana* (Vulg). LXX navaja izraz *Sephēlá* v prepisu le v Jer 32,44; Abd 1,19; 2 Krn 26,10, aramejski prevodi pa imajo na vseh mestih besedo *šāpeltā*, čeprav nekatera drugi soodnosna zemljepisna hebrej-

ska krajevna imena, pogosto v nasprotju s LXX, spreminjajo v označevalne ali opisne izraze: namesto lastnega imena *negeb* se uporablja obči pojem *dārômā* 'jug', *ārabāh* pa je spremenjen v *mēšārā* 'ravnina, dolina'. Nasprotno pa Vulgata izraza nikoli ne navaja v prepisu.

Srednjeveški, renesančni in poznejši prevodi izraz navadno pišejo v prevodu: *the valley* (GNV); *the (low) plain(s)* (KJV); *low country* (KJV); *the vale(s)* (KJV, DRA, WEB, RWB); *the L(l)owland(s)* (DBY, ASV, JPS, NKJ, RSV, NAS, NAU, NJB, ESV, NRS); *the (western) foothills* (NIV, NIB, NAB, NLT); *die G(g)ründe* (LUB, LUO); *das Hügelland* (LUT); *die Nied(e)rung* (BUR, ELO, ELB); *das Tal* (SCH); *le pays plat* (DRB); *la vallée* (LSG, NEG); *le Bas-Pays* (BFC, TOB); *il bassopiano* (LND); *la regione bassa* (NRV); *doline, raune, planjave* (DAL, JAP, WOL) itn. Le nekaj je prevodov, v katerih na nekaterih mestih najdemo prepis imena (RSV, EIN, IEP, RVA, BCI, BTP, SSP). Zaradi nedoslednosti večine prevodov tukaj ni mogoče navesti celostnega in natančnega pregleda oblik prevoda ali prepisa izraza ob upoštevanju vseh mest. V RSV je izraz npr. desetkrat naveden v prepisu *Shephelah* and translated by *lowland* (5 Mz 1,7; Jozue; Sod 1,9; Zah 7,7) ten times.

13. Transliteracija imena gore Harmagedon

V opisu poslednjega spopada med silami dobrega in zla je v Raz 16,16 navedeno ime kraja, na katerem se bodo zbrali kralji sveta, da bi sodili demonskim duhovom, ki izhajajo iz ust zmaja, zveri in krivega preroka: »In zbral jih je na kraju, ki se po hebrejsko imenuje Harmagedon.« To ime predstavlja zapleteno uganko, ker besede ne najdemo nikjer drugje v hebrejskih ali grških virih. Razen tega rokopisi tega edinega mesta izpričujejo obstoj treh oblik imena: *Armagedon*, *Harmagedon in Magedon*. Razlage oblik *Harmagedon* in *Armagedon* se opirajo na različne izvorne osnove: *har-məgiddō* 'gora Megido', ki označuje goro Karmel blizu mesta Megido; *har-mō'ēd* 'gora zborovanja', ki se nanaša na zbor poganskih bogov (Iz 14,13); *har-migdō* 'njegova rodovitna gora', ki označuje goro Sion; *ar-məgiddō* 'mesto Megido'; *arā məgiddō* 'dežela Megido' (aramejsko in sirsko); *ar-ḥemdāh* 'mesto želje', ki označuje Jeruzalem. V iskanju razlage imena je treba upoštevati zgodovinske okoliščine v zvezi z mestom Megido in dejstvo, da ima knjiga Razodetja bogat simbolni jezik. Gora Karmel blizu Megida je bila prizorišče Elijevega spopada z Baalovimi preroki, ki so bili kot krivi preroki usmrčeni z mečem. Po drugi strani apokaliptično slovstvo daje prednost gori Sion kot mestu, iz katerega bo Bog z vojsko nastopil proti silam zla.

Zgodovina interpretacije kaže na ravnotežje med alternativnima oblikama Harmagedon in Armagedon. V različnih rokopisih in izdajah

grškega izvirnika najdemo alternativni obliki *Harmageddōn* in *Harmagedōn*, Vulgata ima obliko *Hermagedon*, renesančni prevodi imajo: *Arma-gedon* (GNV), *Armageddon* (KJV), *Harmagedon* (LUB), *Armageddon* (DIO), *Armageddon* (BKR), *Harmagedon* (DAL). V poznejših prevodih najdemo vse te različne oblike, vendar v več pravopisnih oblikah: *Armagedon* (JAP, WOL), *Harmagedon* (SSP) itn. Zanimivo je, da je NRS obliko *Armageddon* (KJV, RSV itn.) spremenil v obliko *Harmagedon*.

14. Sintetična presoja

Zgodovina oblik svetopisemskih imen razodeva več različnih razvojnih stopenj v hebrejskem, aramejskem, grškem, latinskem in sploh v judovsko krščanskem jezikovnem in kulturnem izročilu. Pregled izjemno pogostega variiranja v transliteraciji ali prevajanju izvirnih oblik svetopisemskih imen v starih in sodobnih prevodih Svetega pisma pove veliko o tem, kako so prevajalci razumeli pomen hebrejskih imen in kako so jih izgovarjali. Zaporedje preoblikovanja svetopisemskih imen v starih in poznejših prevodih omogoča precej zanesljivo sodbo o tem, kakšne vire so prevajalci uporabljali pri prevajanju in v čem je njihova izvirnost. Utemeljena je domneva, da so bile predvsem oblike pomembnejših svetopisemskih imen v starih prevodih Svetega pisma prevzete iz ustaljenega starega judovskega izročila in iz prejšnjih prevodov, ki so se izgubili. Na splošno velja, da domala vsa svetopisemska osebna in krajevna imena, ki dopuščajo več kakor eno obliko izgovorjave, kažejo vpliv jezikovnih, literarnih in kulturnih izročil na izgovorjavo izvorne oblike v drug vpliven starejši jezik v dani deželi in času. Za razvoj oblik svetopisemskih imen so izjemno pomembni štirje jeziki: hebrejski, aramejski, grški in latinski. Vpliv teh jezikov seveda ni bil enak po jezikovnih, religioznih in kulturnih sferah Evrope. Dolga zgodovina izvornih ali prevodnih oblik svetopisemskih imen omogoča vtis, da je večina prevajalcev oblike imen prevzemala v svoj ciljni jezik prek ustaljenega živega izročila ali iz starejših prevodov. Odnos do glavnega imena za Boga Izraela je najzgovornejši dokaz za to, kako pomembno je bilo izročilo v posredovanju svetopisemskih imen. Različni viri pričujejo, da so Judje Božje ime *yhwh* (*Jahve*) imeli za presveto, da bi ga smeli izgovarjati, preden so nastali najstarejši ohranjeni prevodi Svetega pisma. To razloži, zakaj so grški prevajalci tetragram *yhwh* zamenjali s splošno oznako *Kýrios*.

Jeruzalem je v judovskem izročilu postal središče judovstva in sveta. To dejstvo je treba upoštevati v presojanju oblik svetopisemskih imen v palestinskih in babilonskih targumih in v aleksandrijskem grškem prevodu Svetega pisma. Kljub zemljepisni oddaljenosti so preva-

jalci želeli biti v tesnem stiku z geografsko stvarnostjo Svete dežele in s palestinskim izročilom. Toliko bolj so v Aleksandriji in v Babilonu morali pogosto pogrešati neposreden stik s Sveto deželo, ko je šlo za odločanje za transliteracijo ali prevod in za način transliteracije imen. Pregled oblik lastnih imen v starejših judovskih prevodih Svetega pisma vendarle kaže, da enotnost v rabi oblik imen ni bila tako visok ideal kakor v novejšem obdobju. Posebno LXX preseneča s pluralizmom tako glede odločanja za transliteracijo ali prevod v posameznih oddelkih Svetega pisma kot glede oblik transliteracije. Toliko bolj smo lahko pozorni na dejstvo, da se ta prevod pomenljivo imenuje po številu prevajalcev. Ko gre za skupinsko prevajalsko delo, bi morda lahko sklepali, da je delitev nalog po posameznih prevajalcih edini ali vsaj poglavitni razlog za nedoslednost v rabi oblik svetopisemskih imen. Toda kako razložiti nedoslednost v prevodih, ki jih je pripravila ena oseba, npr. v Vulgati in v številnih poznejših evropskih prevodih? Takšni primeri nas silijo k domnevi, da prevajalci niso bili posebno dobro pripravljene za izzive svetopisemskih imen. Večina se očitno ni zavzemala za ideal njihovega glasoslovnega, oblikoslovnega in pravopisnega poenotenja. Zdi se, da ima pluralizem svoje korenine v branju Svetega pisma v shodnicah in na domovih. Tam so torej prevajalci dobivali pobudo za transliteracijo ali prevajanje in za različne oblike transliteracije imen. Na voljo pa niso imeli niti slovnice niti slovarjev niti konkordanc.

Srednjeveški, renesančni in poznejši evropski prevodi Svetega pisma bolj ali manj temeljijo predvsem na izvirniku, na LXX v njenih različnih verzijah, na Vulgati in na nekaterih zgodnjih prevodih v druge evropske jezike. Prevajalci, ki so naklonjeni sistemski enotnosti, so lahko hitro opazili, da je doslednost v rabi oblik svetopisemskih imen bistveno večja v izvirniku kakor v starih prevodih, zato niso mogli odobravati očitne nedoslednosti v načinu transliteriranja in prevajanja imen. Nedoslednost je moteča zlasti v fonetiki in pravopisu znanih imen. Večja pozornost na izvirnik v novejšem času razloži, zakaj je v novejših prevodih Svetega pisma doslednost v načinu transliteriranja ali prevajanja lastnih imen večja kakor v starih prevodih. Zdi se, da je v starejšem obdobju izročilo bolj obvladovalo svetopisemsko besedilo in sobesedilo kakor v sodobnem kritičnem obdobju. Šele v novejšem času sta besedilo in sobesedilo dobila svojo ustrezno vlogo. Primeri korenitega odklona od izročila in vračanja k izvornim oblikam so novejšega datuma, toda znamenja tega gibanja so navzoča že v srednjeveških in renesančnih prevodih Svetega pisma. To gibanje ne razloži, zakaj prevajalci od renesanse dalje kažejo večje prizadevanje po tem, da svetopisemska imena transliterirajo, namesto da bi jih prevajali, pač pa naravnost dokazuje, da vse temeljne dileme enako zadevajo vse prevajalce. Zato je v zvezi s fonetičnimi oblikami svetopisemskih

imen le v omejenem smislu upravičeno govoriti o judovskem, pravoslavnem, katoliškem in protestantskem izročilu v rabi oblik svetopisemskih imen.

Kakšne so možnosti, da ugotovimo odvisnost prevajalcev od prejšnjih prevodov? Na splošno velja, da so prevajalci na Vzhodu poleg izvirnika močno upoštevali tudi LXX, na Zahodu pa Vulgato. Znano je, da so se številni evropski prevajalci izrecno oprli na priznane starejše ali sodobne prevode. Posebno značilna je odvisnost številnih prevodov od LUB. Oblike imen v celoti bolj kakor druge jezikovne in literarne prvine kažejo stopnjo odvisnosti med nekaterimi prevodi Svetega pisma. Če sta v posameznih primerih v modelu in kopiji enaki vsebina in oblika imena, vse do pravopisnih odtenkov, je odvisnost očitna. Oblike imen v DAL in številnih drugih evropskih prevodih pogosto nedvoumno pričajo za neposredno odvisnost teh prevodov od LUB. Po drugi strani pa preseneča, da GNV in LUB v številnih primerih očitno kažeta odvisnost od LXX in Vulgate. Celota evropskih prevodov Svetega pisma torej kaže, da je sodobno prizadevanje za vrnitev k izvirnemu besedilu kot najzanesljivejši avtoriteti smiselno in nujno. Upravičene izjeme so lahko le znana imena, ki so del nacionalnih kultur.

Usklajevanje oblik imen z izvirnikom žal ne poteka dovolj dosledno. Omeniti velja, da je bil TOB pripravljen skladno s predhodnim soglasjem prevajalcev, da je treba doseči »*homogénéité de la traduction*«, toda pravila, ki so jih pripravili, komaj zadevajo poenotenje v rabi oblik lastnih imen.³ V novejšem času so se najprej le nemški avtorji EIN ustrezno potrudili, da so pripravili natančna fonetična pravila za transliteracijo lastnih imen.⁴ Ta pravila so rabila kot dobrodošla osnova za standardizacijo oblik svetopisemskih imen v novem SSP. V nemškem in slovenskem prevodu so vsa lastna imena razen tistih, ki so del ustaljenega kulturnega izročila, ohranjena v njihovi hebrejski, aramejski ali grški obliki. Vsak poskus spreminjanja prevladujoče avtoritete fonetike znanih svetopisemskih imen bi pomenil drzno odcepitev od živega jezika in kulture.

³ Gl. Ph. Reymond, par. 'Vers une traduction française oecuménique de la Bible', *Hebräische Wortforschung: Festschrift zum 80. Geburtstag von Walter Baumgartner* 'VT.S 16, E. J. Brill, Leiden, 1967', 231-243.

⁴ Gl. K. D. Fricke in B. Schwank, *Ökumenisches Verzeichnis der biblischen Eigennamen nach den Loccumer Richtlinien*, Katholische Bibelanstalt / Württembergische Bibelanstalt, Stuttgart 1971; ponatis 1981; H. Haug (izd), *Namen und Orte der Bibel*, Deutsche Bibelgesellschaft, Stuttgart 2002.

15. Okrajšave prevodov Svetega pisma in drugih virov

ACF	Almeida Corrigida Fiel (portugalski prevod 1753/1995)
Akvila	Akvila, judovski prevajalec v grščino (med 140 in 150 po Kr.)
ARA	Almeida Revista e Atualizada (portugalski prevod 1993)
ARC	Almeida Revista e Corrigida (portugalski prevod 1969)
ASV	American Standard Version (1901)
BBE	The Bible in Basic English (1949/1964)
BFC	Bible en français courant (1997)
BKR	Bible kralická (češki prevod 1613)
BLS	La Bible de Lemaître de Sacy: Port-Royal (1657-1696)
BRP	Biblia Revista - portugalska (Biblia Almeida 1994)
BTP	Biblia Tysiaclecia - poljska (1965/1984)
BUR	Buber/Rosenzweig: prevod Stare zaveze v nemščino (1925-1936)
CEP	Ceský ekumenický preklad (1985)
CHU	La Bible de André Chouraqui (1985)
CNS	Cornilescu (romunski prevod 1921)
D31	Danski prevod (1931)
DAL	Dalminova Biblija (1584)
DBY	The Darby Bible (1884/1890)
DIO	La Bibbia di Diodati (1641)
DRA	The Douay-Rheims American Edition (1899)
DRB	Darby (francoski prevod 1885)
EIN	Einheitsübersetzung (nemški prevod 1980)
ELB	Revidierte Elberfelder Bibel (1993)
ELO	Unrevidierte Elberfelder Bibel (1905)
ESV	English Standard Version (2001)
FBJ	Francoska Bible de Jérusalem (1973)
FIN	Finski prevod: Raamattu (1933/1938)
GNV	Geneva Bible (1599)
HUN	Károli (madžarski prevod 1993)
IEP	Italijanska Editione San Paolo NVB (1995)
JAP	Japljev prevod (1784-1802)
JPS	Jewish Publication Society (Stara zaveza 1917)
KJV	King James Version (1611/1769)
LBA	La Biblia de Las Americas (1986)
LEI	Leidse Vertaling (nizozemski prevod 1912/1994)
LND	Na Nuova Diodati (1991)
LSG	Louis Segond (francoski prevod 1910)
LUB	Luther Bibel (1545)
LUO	Luther Bibel (1912)
LUT	Revidierte Lutherbibel (1984)

LUV	Lutherse Vertaling (1994)
LXE	LXX (Septuaginta) – angleški prevod (Brenton 1844, 1851)
LXX	Septuaginta, grški prevod Stare zaveze
LXXO	Heksapla, Origenova recenzija Septuaginte
MGK	Modern Greek Bible (1850)
NAB	New American Bible (1970, 1986, 1991)
NAS	New American Standard Bible (1977)
NBG	Netherlands Bijbelgenootschap Vertaling (nizosem- ski prevod 1951)
NEG	Nouvelle Édition Genève (1979)
NIB	New International Version (britanska različica 1984)
NIV	New International Version (ameriška različica 1984)
NJB	New Jerusalem Bible (1985)
NKJ	New King James Version (1982)
NLT	New Living Translation (1996)
NRS	New Revised Standard Version (1989)
NRV	La Sacra Bibbia Nuova Riveduta (1994)
R60	Reina Valera (revidiran španski prevod 1960)
R95	Reina Valera (posodobljen španski prevod 1995)
RSV	Revised Standard Version (1952)
RVA	Reina Valera Actualizada (španski prevod 1989)
RWB	Revised Webster Update (1995)
S17	Svenska Bibelskapet (švedski prevod 1917)
SCH	Schlachter (nemški prevod 1951)
Simah	Simah, judovski prevajalec v grščino (med 190 in 200 po Kr.)
SirHeks	Sirska Heksapla
SRV	Reina Valera (španski prevod 1909)
SSP	Slovenski standardni prevod (1996)
Teodotion	Teodotion, judovski prevajalec v grščino (med 180 in 192 po Kr.)
Tg	Targum; po knjigah Svetega pisma: TgIz, TgPs itn.
TgJ	Targum Jonatan, aramejski prevod prerokov
TgN	Targum Neofiti, aramejski prevod Peteroknjžja
TgO	Targum Onkelos, aramejski prevod Peteroknjžja
TgPsJ	Targum Psevdo-Jonatan, aramejski prevod Peteroknjžja
TNK	Tanakh (judovski prevod v angleščino 1985)
TOB	Traduction oecuménique de la Bible (1988)
VL	Vetus Latina
Vulg	Vulgata
WEB	The Webster Bible (1833)
WOL	Wolfova Biblija (tretji slovenski prevod 1856–1959)
ZBI	Zürcher Bibel (1907–1931)

Povzetek: Jože Krašovec, Prepisovanje ali prevajanje lastnih imen v prevodih Svetega pisma

Pregled oblik imen v starejših judovskih prevodih Svetega pisma kaže, da v antiki enotnost v rabi oblik imen ni bila tako visok ideal kakor v novejšem obdobju. Posebno LXX preseneča s pluralizmom tako glede odločanja za prepis ali prevod v posameznih oddelkih Svetega pisma kot glede oblik prepisa. Srednjeveški, renesančni in poznejši evropski prevodi Svetega pisma bolj ali manj temeljijo predvsem na izvorniku, na LXX v njenih različnih verzijah, na Vulgati in na nekaterih zgodnjih prevodih v druge evropske jezike. Večja pozornost na izvornik v novejšem času razloži, zakaj je v novejših prevodih Svetega pisma doslednost v načinu prepisovanja ali prevajanja lastnih imen večja kakor v starih prevodih. Zdi se, da je v starejšem obdobju izročilo bolj obvladovalo svetopisemsko besedilo in sobesedilo kakor v sodobnem kritičnem obdobju. Šele v novejšem času sta besedilo in sobesedilo dobila svojo ustrezno vlogo.

Ključne besede: transliteracija, prepisovanje, prevod, prevajanje, lastna imena, oblike svetopisemskih imen, aramejski prevodi, grški prevodi, latinski prevodi, srednjeveški prevodi, renesančni prevodi, novejši prevodi, sobesedilo, izročilo.

Summary: Jože Krašovec, *Transliteration or Translation of Proper Names in Bible Translations*

A survey of the forms of proper names in the ancient Jewish translations of the Bible shows that in antiquity the unity in the use of name forms was not such a high ideal as it has been in recent times. Especially LXX surprises us with a pluralism both regarding the decision for transliteration or translation in various sections of the Bible as well as in regard to the forms of transliteration. The medieval, Renaissance, and later European Bible translations were based more or less primarily on the original text, on LXX in its various versions, on the Vulgate, and on some earlier translations into other European languages. The greater attention paid to the original text in modern times explains why the consistency in transliterating or translating proper names in modern Bible translations has been greater than in ancient ones. In ancient times tradition seems to have had a stronger dominance over the biblical text and context than in modern critical times. Only recently the text and the context have acquired their appropriate roles.

Key words: transliteration, translation, proper names, the forms of the biblical names, Aramaic translations, Greek translations, Latin translations, medieval translations, Renaissance translations, recent translations, context, tradition.